

הפרישות מאכילה נקרא 'קדושה' כמו שאמרו בפרק קמא דתענית: היושב בתענית נקרא 'קדוש'. ואמרו: 'זהתקדשתם' – מים ראשונים, 'והייתם קדשים' – מים אחרונים, 'כי אני אלקיכם' – זה שמן. פירוש: מים ראשונים רחיצת הידים שהם כלי המעשה, שבכל מקום המעשה מיוחס לידים, יהיו מנוקים מכל לכלוך וגיעול של תאוה חיצונית, בלתי ורק לה' לבדו, להחיות גופו לרצון ה'. וזהו על ידי הרחיצה במים, מי הדעת שהוא התורה כמו שאמרו בראתי (ליצר הרע) תורה תבלין, שלעולם היצר הרע רצה לומר התאוה שבלב, כמו שכתוב כי יצר לב האדם רע וגו' ותאוה מיוחסת בכל מקום ללב כמו שאמרו 'לב חומד'. ומכל מקום אמרו ז"ל אלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, שרק ההתחלה מהאדם כמו שאמרו 'פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח... – כענין בקשת משה רבינו ע"ה, יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם, שתשלום שלימות המעשה הש"י עוזרו, וזהו והייתם קדשים – מים אחרונים, שאחר אכילה רוחץ ידיו שגם כן הם מנוקים משום טינופת העולם הזה, וכדרשת רז"ל ביומא על 'זהתקדשתם...' – אדם מקדש עצמו וכו' מקדשין אותו וכו', ע"ש. וכמ"ש.

ולכך מים ראשונים – מצוה, שהמצוות הם סגול האדם שעל ידי זה הוא 'זהתקדשתם', ולכך מברך 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו'. ומים אחרונים – חובה, שהקב"ה מקדשו כחוב שאי אפשר להפטר. ושמן הרומז לחכמה שהיא הידיעה והכרה הברורה ש'אני אלקיכם', זה בא אחר האכילה ההגונה כראוי לשם ה' כדי להחיות נפשו אז מוספת לו חכמה ודעת ה' אחר כך, מה שאין כן אכילה גסה כבהמה מטמטמת הלב והמוח... (קונטרס עת האוכל לר"צ הכהן מלובלין, בסוף ספר פרי צדיק א. וע"ע: דובר צדק עמ' 73; אמרי פנחס שער הקדושה עג).

*

'... ורק על לעתיד דרשו בעירובין שם לפני זה קרא דהדודאים גם על רשעים גמורים דלא אבד סברם, ואלו ואלו עתידים שיתנו ריח... וע"י קדושת שבת שמעין עולם הבא יכולים להרגיש מעין הריח דלעתיד והוא הריח בוגדים שבבגדי שבת הנ"ל. וזהו הכנסת הריח דהדס לגופו, שהקולט הריח מאחר הוא קולט מעין אותו הריח בקרבו. וכן טעם שמריחים במוצאי שבת לפני ברכת ההבדלה שעדיין יש מקדושת שבת להכניס הריח מאותה קדושה בקרבו גם על ימות החול, ומה שהאדם מריח וקולט ריח טוב בגשמי, יש בו כונה ופעולה ממש גם כן ברוחניות, כי כל עניני עולם הזה הם בדמות העליונים, וענין הריח שבעוה"ז הוא לבוש גשמי לריח טוב העולה מצדיקים וכנסת ישראל הנמשלה מפני כן לשושנה...'

(מתוך קדושת השבת לר"צ הכהן, ה – נדפס בפרי צדיק ח"א עמ' 28)

פרק תשיעי; דף נד

'הים הגדול'. השלחן-ערוך (רכח,א) פרש: הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים, הוא 'הים התיכון'. ואולם הרבה אחרונים חולקים וסוברים שעל ים האוקינוס בלבד קבעו ברכה לעצמו, שהוא הגדול שבכולם (מובא במשנ"ב).

ובכל אופן אם בריך 'עושה מעשה בראשית' יצא לדעת הכל, שהרי זו ברכה כוללת [כדוגמת 'שהכל' בברכות הנהנין] (באור הלכה שם).

א. גם בספר כף החיים ובשו"ת אור לציון (ח"ב יד, מ) פסקו שכיון שיש חולקים על השו"ע, יש לחוש ולברך על הים התיכון 'עושה מעשה בראשית'. וע' שו"ת מנחת יצחק ח"א קי.

ויש להעיר ממה שכתב בספר משך חכמה (ברכה לד, ב) בטעמו של רבי יהודה שאין לברך 'עושה מעשה בראשית' על הים התיכון, עפ"י דברי המדרש (ב"ר כו, ז) והירושלמי (שקלים ו, ג) שנוצר בדור הפלגה ולא מששת ימי בראשית. ובשם הגר"ז אויערבך זצ"ל מובא (הליכות שלמה ח"א כג, כט) שיש לברך על הים התיכון 'עושה מעשה בראשית'. ואם רוצה לצאת ידי כל הדעות יוסיף מיד בסיום הברכה 'שעשה את הים הגדול'. [אך אם באנו לחוש לסברת המש"ח לא יצאנו מידי חשש באופן זה, כי אמירת 'מעשה בראשית' מפסקת מפני שאינה שייכת לים התיכון לסברא זו].

ב. המשנ"ב הביא לפרש דברי השו"ע שלכך נקרא הים התיכון 'הים הגדול', משום חשיבות ארץ ישראל [כמו שאמרו ז"ל על 'הנהר הגדול הוא פרת']. ולכאורה היה נראה טעם אחר; לפי שהוא גדול מאד ומחובר לאוקינוס והרי הוא חלק מן הים הגדול, שלא כשאר מימות שהם מנותקים וקובעים שם לעצמם. וטעם זה משמע בתר"י כאן ומובא בבית יוסף. ונראה לפי זה [ויתכן גם לפי הטעם שבמשנ"ב] שגם לדעת השו"ע יש לברך על האוקינוס 'שעשה את הים הגדול'. ומכל מקום ים סוף אינו חלק מהים הגדול אלא הוא ים לעצמו (כן מובא מהגרשו"א – הליכות שלמה ח"א פכ"ג דבר הלכה אות מה).

פרטי דינים רבים בברכות ההודאה, הראיה והשמע – ע' בשאלות ותשובות לסיכום כאן ולהלן.

יאהבת את ה' אלקיך בכל לבבך... – בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע. פירש הרמב"ם: יש לך להשיב אל הלב אהבת ה' ולהאמין בו אפילו בשעת העברה והכעס והאף [שכל זה הוא 'יצר רע'], כמו שנאמר בכל דרכיך דעהו – אפילו בדבר עברה.

ויש מפרשים 'בשני יצריך' – שמכניע את יצרו הרע, כענין 'אל יאמר אדם אי אפשי בחזיר אלא אפשי ומה אעשה שאבי שבשמים גזר עלי', ובכך הוא משתמש ביצר הרע לטובה והופכו לטוב (עפ"י יערות דבש ח"א דרושים א ז טו; תולדות יעקב יוסף פר' יתרו; אהב ישראל תשא עה"פ אנא חטא).

או בדרך זו: פעמים צריך להשתמש במידות וביצרים הרעים לצורך עבודת ה'. וזו לשון החזו"א (או"ה נו): '... וכל העונשים הוא... להקדים גדרי עולם שלא יהיה העולם טרף לשני בריאי הגוף וחלושי השכל, אבל העונש צריך להעשות תוך יגון עמוק, נקי מרגש צרות עין בשל אחרים. ובהיות האדם בלתי שלם בתכלית השלמות ומורגז ביצר הרע, לא יחדל מלהיות רחמני ולהתירשל בשעה שמצוה לעשות דין, ואז ניתן לו להשתמש גם בהערת טבעת נקמה תחת פיקוח הדעת שאין הערתו בזה רק לזירו הדין, וזהו 'בכל לבבך בשני יצריך'.

וכן צריך האדם ללמוד מן היצר הרע ולהפיק ממנו לקחים לעבודת ה', כגון בהתבוננות על גודל כחו ופיתויו לדברים גשמיים חולפים, כל שכן שראוי לכסוף ולהשתוקק ולהתאוות לעבודת השי"ת שהוא חי החיים ובורא הכל (עפ"י לקוטי קדושת לוי ד"ה בראש חדש. ועע"ש אבות ב, ה). וראה עוד במצוטט להלן.

זהתקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם...'

'בא וראה כמה גדול כח נתינת השלום, שהרי התירו רבותינו להזכיר בו את השם, שכן כתוב בבוטז ויאמר לקוצרים ה' עמכם, וכן אמר המלאך לגדעון ה' עמך גבור החיל – וכל זה מוסר ודרך ארץ

שהתורה תצוה בכך כדי להרבות האהבה והחברה בישראל. וגדולה מזו מצינו שאסור להפסיק ולשיח בקריאת שמע וברכותיה בין הפרקים, אבל בענין נתינת שלום למי שהוא חייב לכבדו כגון אביו או רבו או גדול ממנו, התיירו לשאול שלום בין הפרקים... וזה ממוסר התורה שיתחייב אדם לכבד מי שגדול ממנו או מי שהוא חייב בכבודו כיון שאהובה מדת השלום' (כד הקמח לרבנו בחיי – 'שלום').

יאומר אל תבוז כי זקנה אמך. אל תבוז ותלעיג על דברי חכמים, אף על פי שהן תקנות ישנות וקדומות (פירושו המשנה לרמב"ם). כלומר, אפילו אין אתה מבין טעם הדבר ונראה בעיניך כאילו אותו מנהג 'הודקן' וכבר אינו שייך כעת – אל תבוז לו, שודאי יש לו טעם נכון ונעלה מדעתך [וכן לפי הפשט – גם אם אינך מוצא טעם נכון להדרכת האם הזקנה – אל תבוז, כי ודאי ידעה טעם ונימוקה עמה] (שו"ת משיב דבר ח"א סוס"י טו).

(ע"ב) 'ארבעה צריכין להודות...' נחלקו הדעות אם קרבן תודה הריהו 'קרבן חובה' למי שארע לו נס, אם לאו (ע' רש"י כתי' במנחות עט: ובתור"ד ר"ה ה: שני פירושים בדברי הגמרא 'תודת חובה', אם הכוונה למי שנדר להביא תודה או כל מי שהוא מאותם שצריכים להודות. וע' בפרש"י בפרשת צו (ו, יב) שארבעה אלו חייבים להודות מהתורה. ואולם בפרי מגדים (ריט) נקט בדעתו שאמנם ראוי לו להביא אך אין חובה מדין תורה אלא מדרבנן. וכן ע' בשו"ת מהר"ם שיק או"ח פח. – עפ"י שבט הלוי ח"ג קסג. וע"ע במש"כ ביוסף דעת מנחות עט:). ולענין ברכת 'הגומל' נקט המגן-אברהם שרשות היא ולא חובה (ע"ע הליכות שלמה ח"א כג בדבר הלכה' ג).

'שלשה צריכין שימור... חתן וכלה... אף תלמידי חכמים בלילה' – לפי שהכל מסתכלים בהם, צריכים שימור יותר (ע' דובר צדק עמ' 58). ובראשונים מוסבר הטעם, משום שמדת הדין מתוחה בשעת שמחה.

ענינים ופרפראות

'חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה...' –

'מספרים עליו על הרבי ר' זושא, מעשה באחד שביקש לטהר את לבבו ולעבוד את ה' באמת ובלבב שלם, כיון שהגיע למשנה 'חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה' – אמר: איני יכול. מה עשה, נכנס אצל רבו הרבי ר' בער, המגיד הגדול ממזריץ', ואמר לו: ילמדנו רבנו, חובה זו – מה יעשה אדם ויקיימנה בלבב שלם? אמר לו המגיד: לך ואשלחך לאניפולי, שם תדרוש לשמש בית הכנסת וזושא שמו, ממנו תלמד מדה זו וכן תעשה. הלך אותו אדם לאניפולי ובא לו אצל שמש בית הכנסת. אולם השמש הזה לאו שמו זושא, רק עוזר יש לו בשם זה, והנה הוא עוסק עכשיו בשטיפת הרצפה של בית הכנסת. המתין האיש עד שגמר זושא את מלאכתו והלך עמו לביתו.

כבר עצם מראהו של זושא עורר בלבו חמלה וצער: לבושו סחבות ופניו צמוקות ובגופו שולח רזון כמי שלא אכל מימיו סעודה מספקת אחת. עכשיו שבא לביתו וראה את העוני והדוחק והרעב הנשקף מכל פנים של בני ביתו, התחיל להבין על שום מה בחר הרבי באדם זה ללמוד ממנו את הברכה על הרעה: עניות ודחקות כזו עדיין לא נתנסה בה אדם מעולם. התאושש האיש ואמר לזושא: תורה היא וללמוד אני צריך. מורי ורבי המגיד ממזריץ' שלחני

אליך ללמוד פירושה של משנה זו שבמסכת ברכות. כיצד יכול אדם להיות מברך על הרעה כשם שמברך על הטובה?
 אמר לו ר' זושא: ולי אתה שואל? גם אני לא זכיתי עד היום להבין פירושה של משנה זו. שהרי אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם, ואני מימי לא נודמן לי לטעום טעם של רעה, כי מיום צאתי מרחם אמי ועד היום הזה, חי אני ברוב טובה וחסדי ה' אינם עוזבים אותי רגע אחד, איך איפוא אדע להשיב לשאלתך?
 שמע האיש ולא יסף לשאול. לא רק באזניו שמע – בעיניו ראה מדה זו באדם שהוא מברך על הרעה כשם שמברך על הטובה (מתוך 'גם הרבות חסידים לא טוב' – חסידים ואנשי מעשה, כרך א. מובא בתורת הרבי ר' זושא קה; נפלאות הרבי דף ד.).

'בכל לבבך בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע' –

'... וכי אפשר שיהא האדם עובד את אלקיו גם ביצר הרע שבו שכל כולו נוצר כדי להפריע את האדם מעבודתו יתברך, כדי לנסותו ולהטיבו באחריתו? האפשר שיצווה האדם לעשות דבר שכנגד חוקי הבריאה? הכיצד? –

אלא כך אמר אלעזר ביאליסטוקר: שומר אדם על דשנותו ורענותו בלכתו בדרכי ה', הרי הוא רואה את 'הגנב הבא במחתרת' בסתר לבו, נלחם אתו, וכשהקב"ה עוזרו ויכול לו, יכול הוא לגרשו משם ונשארים סתרי לבו פנויים מיצר הרע. אמנם לא ינוח ולא ישקוט היצר הרע, וכיון שגורש מן המסתרים מיד הוא עורך את מערכותיו בהדרי לבו החיצוניים, ושוב נלחמים הם זה בזה, ואף אם יכול לו האדם גם עתה, עדיין ה'גנב' אינו מתיאש ומעתיק את מערכותיו אל קירות לבו החיצוניים. עד זיבולא בתרייתא נלחם האדם ביצרו בסדר שאמרנו (ויש שנהפוך הוא הסדר...). אף יום אחד אין הוא פוסק מלנסות להכריע את האדם לכף חובה, מן המקום ששם הכין לו היצר את מערכותיו. ואולם באותם המקומות שמהם כבר נעתק וגורש, שם אין ידו משגת, וגם אין רצונו מגיע עתה, להכשיל את האדם משם. לאותם המקומות גם מלאך רע זה בעל כרחו יענה עתה, אמן.

משל למה הדבר דומה: למי שבנערותו חשק לבו לתחוב ידיו לכיסו של חברו ולהוציא משם ממון בגנבה. פעמים רבות נאבק עם יצרו עד שנעשתה הגנבה הגסה הזו, מגונה בעיניו וכבר לא ישיאנו אפילו יצרו הרע לעשות ככה, אלא ישיאנו לגנבות שאינן גסות כמותה. אדם זה כשהוא פורש מן הגנבה המכוערת, מעידים אנו עליו כי הוא פורש 'בשני יצריו'. ויצר הרע שבו מה הוא עושה עתה בקרבו? – עסוק הוא להשיאו למעשי מרמה הנראים לו כהיתר או להיות גונב דעת, כל איש כפום שיעורא דליביה.

אבל אם 'זקן' הוא מתחילת ברייתו ולא בתחבולות הוא עושה מלחמה עם המחבל אלא בכבודות, בתשות כח, בעצבות הלב ובקדרות פנים; רואה הוא את היצר עומד עליו לטרדו מן העולם, ולא בשמחה ובששון הוא יוצא אלי קרב אתו, רק כאבן כבדה מניח עצמו במקומו לבלתי זוז ממקומו בסערת הרוחות שיצרו מרים עליו כדי לתלשו ממקומו ולטלטלו ולקלעו אל כף הקלע; –

אוי לו לאדם שבחר בדרך כזו, דרך קלה וקשה, קלה בראשיתה, כי בלי מלחמה היא ובשב ואל תעשה, וקשה באחריתה, כי בסופו את הכל יקח ויחבל בו המחבל. כי נמנע הוא האדם הזה מתחבולות, ברם, זה המחבל אינו נמנע מתחבולותיו. מה הוא עושה? הוא משכך את סערותיו מעל 'אבן כבדה' זו ועוקפה מסביב, או מפוררה פירורים פירורים כ'אבן שחקו מים', וברבות

הימים גברה ה'זקנה', רבתה הבלות, ובסוף אפילו משיב עליה רוח מצויה והיא זזה ונעקרת ממקומה.

לפיכך אתה מוצא אנשים שרוב ימיהם עברו עליהם בטובה ולבסוף נכשלו בדבר שנערים 'תופסי קשת' אינם נכשלים בו. כי לא עמדו אותם ה'זקנים' מימות נעוריהם על סודו של הדבר הזה ללכת כנגד יצרם בגבורה ולא בתשי, בשמחה ולא בעצב, על כן לא העתיקו את מערכותיהם ממקום למקום ומכיבוש לכיבוש, כדי לכבוש את היצר ולהעביד גם אותו בעבודת ה' באותן המערכות הראשונות אשר נכבשו מתחת ידיו; לא עבד איש זה את אלקיו 'בשני יצריו' בשום עבודה, עד סוף ימיו נשאר עומד על מערכתו הראשונה עד שתש כוחו הרבה, עד שבלה ונזדקן ולא יכול עוד לעמוד...

לא רצה אלעזר אלא לעמוד ולהעמיד גם את אחרים על סודו של דבר עמוק זה, על סודו של דבר פשוט זה. כי כשם שעמוק הוא דבר זה בתכלית העמקות כך פשוט הוא בתכלית הפשטות. אותם 'מעשי השובבות' שעשה אלעזר, העמידו אותו ואת אחרים על הלך הזה. מהם למדו כולם לדעת כי שתי דרכים לפני האדם: זכה – עובד הוא את בוראו בשני יצריו, וגם יצר הרע מסכים עמו ברוב גופי עבודתו עד שיכול להביאו גם ל'ואהבת את ה'', אימתי? – אם עובד הוא בשמחה, שש למלחמה, ומחיל אל חיל ילך בגבורה! אם לאו – נעשה יצר הרע שופט אותו וסוף שעובד אותו בכל לבבך, 'בשני יצרין!...' אלו הן שתי הדרכים לפני כל אדם – ובחרת בטוב' (מתוך 'כחודו של מחט' – חסידים ואנשי מעשה כרך א).

'ארבעה צריכים להודות'. ע' פירוש ע"ד הרמז בהקדמת ספר תולדות יעקב יוסף. וע"ע לקוטי אמרי פינחס, שער התפילה יג.

דף נה

באורים וציונים

'עיון תפלה'. ע' במובא לעיל לב ובב"ב קסד.

'שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם – מי שנותנין לו... כוס של ברכה לברך ואינו מברך... דכתיב ואברכה מברכך' – ומכלל הן אתה שומע לאו, שהנמנע מלברך זרעו של אברהם גורם קללה לעצמו, ולכן אין לאורח לסרב לברך את בעל הבית (מפרשים).

ועתה שבלאו הכי המנהג הוא שכל האורחים אומרים בעצמם 'הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה', איני יודע כלל אם שייך ענין זה (שער הציון רא אות יד).

והמגן-אברהם כתב שענין זה נאמר כשמברכים על הכוס, שאז האורח חייב בברכת בעל הבית. וצריך עיון מאין מקורו, ואולי הוציא זה מהלשון 'מי שנותנים לו כוס'. ומכל מקום דבריו אמורים לענין גורם קללה לעצמו, אבל בודאי אין נכון לאדם לדחות מצוה הבאה לידו (עפ"י משנה ברוה שם סק"ד ובשעה"צ. וע"ע במובא לעיל מו מכמה אחרונים שגם כיום יש ענין שהאורח יזמן כדי שהמזמן יברך את בעל הבית, ומכל מקום לפי מה שנוהגים שכל אחד ואחד מברך בעצמו, כל אחד מהאורחים יש לו לברך את בעה"ב).